

INHOUDSOPGAVE

Inhoudsopgave	p. 001
Aanbeveling (burgemeester)	p. 003
Een woord van dank (voorzitter)	p. 004
Verantwoording	p. 006
Ingelijste dank	p. 018
<i>Leësplenske</i>	p. 019
Eerste deel	
OVER HET DIEPENBEEKS	
A. Woorden in het gelid	p. 022
1. <i>AOP jont AAP, in 't sjoen Vlams</i>	p. 024
2. AAP wordt AOP, in het Diepenbeeks	p. 263
B. Het Diepenbeeks	
1. Over het Diepenbeeks als dialect	p. 296
2. Bouwstenen voor een spraakkunst van het Diepenbeeks	p. 305
Tweede deel	
HET DIEPENBEEKS OVER...	
A. <i>Van Finneke de weisvrow tot Smollers</i> (Van geboorte tot dood)	
1. Van vrijage tot geboorte	p. 326
2. Aanjagerijen	p. 328
3. Kaarttermen	p. 335
4. Scheldwoorden	p. 340
5. Pandoeringwoorden	p. 345
6. Dood en begraven	p. 347

B. Zoe rèèk as 't wetter diep is
(Het rijke Diepenbeeks)

1. Vergelijkingen	p. 349
2. Opvallende woorden	p. 351
3. Beeldige uitdrukkingen en gezegden	p. 354
4. Uitdrukkingen met persoonsnamen	p. 367

C. Dei va Mjallemans
(Diepenbeeks te velde)

1. Pachthoven en persoonsnamen	p. 370
2. Geografische namen	p. 376
3. Planten in Diepenbeek(s)	p. 378
4. Vogels in Diepenbeek(s)	p. 388

D. Têntsje, têttsje iech koom hèle
(Diepenbeeks in rijm, ballade, lied en lintwormwoorden)

1. Rijmpjes en kinderdeuntjes	
a. Op de bewoners van een wijk	p. 395
b. Licht gespot	p. 398
c. Berijmde gezegden en vragen	p. 401
d. Kinderen rijmen, zingen en tellen af	p. 402
e. Wiegeliedjes	p. 405
2. <i>Het Spoek</i>	p. 406
3. Liederén	p. 410
a. <i>Diepenbeekse Lèis</i>	
b. <i>Van obbet Krèèt... tot in 't dörrep</i>	
c. <i>Boerebondstreutsje</i>	
d. <i>Onner Ozze Kèrrektoon</i>	
4. Lees oefeningen	p. 431
5. Versteende lintwormwoorden	p. 432

Aanbeveling

Met een warm gevoel van trots beveel ik u dit mooie boek aan. Het behandelt een belangrijk aspect van onze gemeente, namelijk het Diepenbeeks dialect.

Eén van de wensen van wijlen Hari Vandebroek, mede-stichter en voormalig voorzitter van de **Heemkundige Kring Diepenbeek**, bestond hierin dat de Kring een woordenboek van het Diepenbeeks dialect zou samenstellen. Na zijn vroegtijdige dood heeft een ploeg enthousiaste leden die wens vervuld. Met bewonderenswaardige ijver en toewijding hebben zij gedurende vele jaren aan dit boek gewerkt. Hun namen vindt u verderop. Ik wil hen feliciteren voor de volgehouden en nauwgezette arbeid die ze geleverd hebben. Ook dank ik de ontelbare tijdelijke medewerkers en medewerksters voor het vele taalmateriaal dat zij hebben aangebracht. Het resultaat mag gezien worden. Zonder overdrijving of zogenoemde aanjagerij mag ons dorp zeggen, dat het een uniek boek heeft gemaakt, een boek van onschatbare waarde. Ons nageslacht zal ons dankbaar zijn, zo hopen wij.

Dit boek helpt ervoor zorgen dat ons geliefd Diepenbeeks dialect niet zal verdwijnen, want dat gevaar loert om de hoek. De helft van de Limburgers die jonger zijn dan dertig spreekt zelden of nooit dialect; zo bleek onlangs uit een onderzoek; 93 procent van de leerlingen in de basisschool begrijpt het dialect van hun woonplaats, maar slechts 44 procent spreekt het zelf. Als dit zo doorgaat, zijn de dialecten ten dode gedoemd.

We moeten daarom vermijden dat het dialect, een onvervangbaar deel van ons cultureel erfgoed, uitsterft. Initiatieven zoals **Ich kal ooch Limburgs** van het Limburgs provinciebestuur en de publicatie van allerhande dialectwoordenboeken juichen wij vurig toe.

Kinderen opvoeden in het Algemeen Nederlands is een goede zaak, maar hun tussendoor een Diepenbeeks woordje meegeven, kan hun woordenschat ten goede komen. In dit op-en-top "eigenwoordig en eigenzinnig" Diepenbeeks boek vindt u hiervoor voldoende inspiratie.

Uw burgemeester wenst u veel leesplezier, met bijna voortdurend de glimlach van de herkenning.

Had oech goed!

Etienne Steegmans
burgemeester

Een woord van dank

Dit boek is geen gewoon dialectwoordenboek met enkel een opsomming van woorden. Het is een leesboek voor oudere, en misschien vooral voor jongere dorpsgenoten; een spiegel van de Diepenbeekse samenleving zoals ze in haar taal gestalte heeft gekregen. In dit boek vinden we de echte, de levende Diepenbekaar zoals hij zich uitleeft in zijn taal: hij is iemand die van het leven kan genieten, maar ook iemand die de zon graag op iemand anders akker ziet schijnen. Een Diepenbekaar is een levensgenieter die houdt van wat *aonjaogen*.

Voor de leden van onze Heemkundige Kring Diepenbeek die dit boek hebben samengesteld, past hier een woord van dank: zij hebben meer dan vier jaar veel van hun vrije tijd aan dit prachtig werk besteed.

Ook een woord van dank aan de medewerkers die formeel geen lid zijn van de Heemkundige Kring Diepenbeek. Door hun inbreng is deze bonte verzameling een gestructureerd boek geworden.

Tenslotte een warm woord van dank voor alle Diepenbekenaren: zij hebben massa's woorden en gezegden aangereikt met de bedoeling het Diepenbeeks te bewaren voor het nageslacht. Een zo sappig en beeldrijk dialect als ons Diepenbeeks mocht niet verloren gaan. Het is inderdaad onbegonnen werk om de verhalen van *Fump*, *Door van Zjang va Pie* en anderen, gevangen te zetten in het te nauw aansluitend pak van het Algemeen Nederlands. Alleen in het Diepenbeeks kunnen zij, en zo vele andere, zich vlot bewegen.

U die dit dankwoord leest, wens ik veel leesplezier!

Arie Vermin
voorzitter Heemkundige Kring Diepenbeek

Een boek maken als dit is niet niks. Daarom zullen wij in onze verantwoording daarop uitvoerig ingaan, waarna wij in één persoon de ontelbare andere mensen onze ingelijste dank willen betuigen omdat zij ons taalmateriaal hebben bezorgd.

Alle begin is moeilijk. Men went slechts geleidelijk aan het schriftbeeld van een dialect. Om de juiste klanken op te roepen, hebben we onze toevlucht genomen tot het Leësplenkske. Hou het bij de hand, zeker in het begin. Het zit achteraan in het boek, en men kan het uitklappen.

Om deze karrenvracht Diepenbeekse woorden een nog vrolijker uitzicht te geven dan onze taal toch al heeft, hebben we het boek verlucht met een goede tweehonderd grappig verhelderende tekeningen.

Met uitzondering van enkele toelichtingen als deze en de omvangrijke woordenlijsten zijn alle woorden in het Diepenbeeks cursief gedrukt.

Tot slot nog deze opmerking: terwijl we bij wijze van spreken bijna op weg waren naar de drukker, kregen we nog altijd woordjes toegestopt. We hebben er een punt moeten achter zetten. Dat punt ligt op 15 november 1999.

Verantwoording

Een droom

Er waren eens twee Diepenbekenaren, *Zjang* (Jan) en *Bêr* (Albert). Zij droomden ervan ooit een wereldreis te maken. Op zekere dag wonnen zij het groot lot. Hun droom kon werkelijkheid worden. Ze besloten naar China te gaan. Zo gezegd, zo gedaan.

De eerste ochtend in China stond Albert op het balkon van zijn kamer. Hij bewonderde de prachtige zonsopgang. Vol geestdrift riep hij in de richting van zijn vriend Jan: "*Dedzjie, Zjang, de zon sjeint sjoen!*" (Verdraaid, Jan, de zon schijnt mooi!). Daarop antwoordde Jan van in zijn bed verbouwereerd: "*Boe hèid zjeë op zoe kott'n tèèd zoe sjoen Chinèis geleërd?*" (Waar heb jij op zo korte tijd zo mooi Chinees geleerd?)

Nog een droom

Een jaar of vier geleden heeft een groepje vurige Diepenbekenaren (zoals wij onszelf dan maar zullen noemen...) het plan opgevat om een andere droom werkelijkheid te doen worden. Hari Vandebroek zaliger, die in 1978, het jaar van het dorp, de Heemkundige Kring Diepenbeek had gesticht, droomde ervan om het Diepenbeeks dialect te bewaren voor de toekomst. Daartoe wilde hij het in een boek vastleggen. Hij was al begonnen met het verzamelen van materiaal. Zijn vroegtijdige dood heeft verhinderd dat het werk werd voltooid. Nu hebben wij het voortgezet en - zo hopen wij - tot een goed einde gebracht. De droom die vlees en bloed geworden is, ligt op dit ogenblik open voor je ogen.

De titel

Het eerste woord van de titel is "Diepenbeeks". Dat betekent niets anders dan: het dialect dat geboren en getogen Diepenbekenaren kunnen spreken.

Na "Diepenbeeks" volgen twee eigenaardige woorden die in de grond overbodig zijn: "eigenwoordig" en "eigenzinnig". Het eerste woord maakt duidelijk dat het Diepenbeeks eigen woorden bezit, die je in het Algemeen Nederlands niet ontmoet - zoals "*boe?*" (waar?) - of die het Algemeen Nederlands op een andere manier uitspreekt - zoals "*sjeint*" (schijnt). Als

zodanig staat het woord "eigenwoordig" (nog) niet in een woordenboek; maar het is duidelijk.

Het tweede woord, "eigenzinnig", bestaat wél. Iemand is eigenzinnig als hij of zij koppig de eigen opvattingen, de eigen wil volgt en geen rekening houdt met die van iemand anders. Maar wij gebruiken dit woord in een nieuwe betekenis. Zoals het Diepenbeeks heel eigen woorden heeft, zo heeft het ook eigen volzinnen, uitdrukkingen, vergelijkingen... Het is dus in zekere zin "eigen-zinnig".

Een paar voorbeelden.

> Voor "werk ontwijken" hoort men in Diepenbeek: "*Den achterhaom trèkke*". Een "*aachterhaom*" is het achtergareel van een paard.

> Iemand die altijd dwars ligt in een gesprek, vergelijkt het Diepenbeeks met een onderdeel van een oude wasmachine die met de hand werd bediend. Bovenop stonden twee rollen; daartussen werd het gewassen linnen min of meer droog geperst. Van zo'n tegendraads heerschap zeggen wij: "*Da's ne goeie vör op e waasmesjien*".

> Iemand die gestorven is, "*hèt z'n fersjèt (vork) daolgelaagd*".

Bij die "eigenzinnigheid" rekenen we ook zeer korte of soms lange zinnen die als het ware kant en klaar als één geheel over de lippen rollen. Wij noemen dat soort zinnen: "versteende lintwormwoorden".

Drie voorbeelden.

> "*Dazz'npuursjaan*"

(Dat is gewoon schande!)

> "*Dangònniechmerr'nsoptoasaon*"

(Dan zal ik maar eens naar huis gaan.)

> "*Deëkowèèsmakedadepiepel'nhoijeëten*"

(Die kerel kun je wijsmaken dat de vlinders hooi eten.)

Ondertitel

Een ondertitel is een toevoegsel dat de titel verklaart. We hebben in dit boek allerhande dingen bijeengebracht: Diepenbeekse woorden, zegswijzen, vergelijkingen, aanjagerijen. Dit laatste woord is eigen aan het Diepenbeeks en vooral - naar het schijnt - aan de Diepenbekenaren. Als verklaring van het woord "aanjagen" staan in het woordenboek enkele voorbeelden: iemand die aanjaagt, doet er graag een schepje bovenop, van een molshoop maakt hij een berg, van een mug een olifant, van een scheet een donderslag; hij dikt aan, hij

klopt op, hij blaast op, hij chargeert, hij maakt alles veel erger dan het is. Hij gaat tot in de onwaarschijnlijkste overdrijvingen.

Een paar aanjagerijen uit het Diepenbeeks.

> *"Zjang ha slaod boe 'n sjoöel van dattig kénger enne joeffrow èin verlore gelope wórr'n. Ze höbbe drei daog no 'n gezukt."* Geef toe dat de "vertaling" naar het Algemeen Nederlands niet eens grappig meer is: "Jan had sla waarin een school van dertig kinderen samen met hun juf verloren gelopen waren. Men heeft drie dagen naar hen gezocht."

> Of deze: *"Fump ha nen haon, deë wór zoe hèivig: as deë 'n hin treëde, moster ze ternooë bè de sjöp oatgraove."* Vertalen? "Fump had een haan; die was enorm hevig; als die een kip besprong, moest hij ze daarna met de spade uitgraven."

> Of die van Fons met zijn hoogtevrees: *"Fons wór zoe bang vanne hühde datter altèèd dun zokken aon ha; be dükke wèinterzokke stonter al te hoeg!"* ("Alfons had een zodanige hoogtevrees dat ie altijd dunne sokken droeg; met dikke wintersokken stond hij al te hoog.")

Achter het woord "aanjagerijen" staan in de ondertitel drie puntjes. Dat wil zeggen dat ook nog andere elementen van ons dialect in dit boek voor zich een plaats hebben opgeëist, zoals dadelijk zal blijken.

In een apart stukje worden een paar woorden meer gezegd over het begrip "dialect". Hier vermelden we enkel dat ieder dialect een volledig taalsysteem is, met een eigen spraakkunst. Daarom moesten we over de spraakkunst van het Diepenbeeks enkele dingen vertellen. Het is voorlopig enkel een aanzet.

Voorts vermeldt de ondertitel dat het boek verlucht is met talrijke tekeningen. Een tekening zegt soms meer dan veel woorden. Ook zorgt een tekening voor wat ruimte om te ademen. Een verluchting op een bladzijde is als een geopend raam waardoor verse leeslucht binnenstroomt.

Ten slotte behoort dit alles tot "een Limburgs dialect". Vandaar:

DIEPENBEEKS
EIGENWOORDIG en EIGENZINNIG
Woorden, zegswijzen, vergelijkingen, aanjagerijen,...
en een beknopte spraakkunst van een Limburgs dialect,
verlucht met talrijke tekeningen.

Geen folklore-boek

Dit boek wil vooral handelen over het Diepenbeeks, over de taal. Daarom zal men hier niet terecht kunnen voor onderwerpen die beter thuis horen in een publicatie over folklore, over de verschijnselen van de volkscultuur, gebruiken, overleveringen. Deze dingen komen geregeld aan bod in het *Alvermenneke*, het tijdschrift van de Heemkundige Kring Diepenbeek, dat viermaal per jaar verschijnt.

Wanneer wij links en rechts toch even gaan grasduinen in de volkse gebruiken, is het vooral omdat ze ons allerhande eigen Diepenbeekse woorden opleveren.

Het rijkere dialect

Zelfs wie maar losjes in contact is gekomen met het Diepenbeeks, heeft ervaren dat het dialect beschikt over woorden en schakeringen die men vergeefs zoekt in het Algemeen Nederlands.

Een paar voorbeelden.

> Er bestaat een bijna onbeschrijfbaar verschil tussen het Algemeen Nederlands: "Hij is buitengewoon slordig gekleed" en het Diepenbeeks: "*Heë is aongesjaddeld*".

> Als je verkeert in een beginnende roes van dronkenschap, zeg je in het Diepenbeeks: "*Iech bèn hùdvlùchtig*"; iets als "mijn hoofd gaat op de vlucht...". Het Algemeen Nederlands zou kunnen zeggen: "Ik ben lichtelijk aangeschoten". Maar het Diepenbeeks lijkt ons rijker, omdat "*hùdvlùchtig*" in geen andere combinatie gebruikt kan worden, wat niet het geval is voor "aangeschoten".

> Het kan gebeuren dat iemand zo overdonderd wordt door een overvloed van mogelijkheden, bij voorbeeld bij de keuze van gerechten aan een zogenaamd lopend buffet, dat hij er maar niet in slaagt een keuze te maken. In het Diepenbeeks noemt men zo iemand op dat ogenblik onvertaalbaar: "*brutzaotig*".

> Een oprisping met een kwalijk geurtje is in het Diepenbeeks een oprisping met de stank van een (rot?) ei: een "*eerröpsel*".

> Iemand die als het ware geen nek heeft, zodat zijn hoofd onmiddellijk op zijn romp vastzit, heet een "*doaknak*", letterlijk een "duiknek".

> Het kan je gebeuren dat je voet in een ietwat te grote schoen zit, zodat de hiel bij het lopen een beetje gaat schuren; dat heet "*fratsel'n*" in het Diepenbeeks.

In het alfabetisch gedeelte liggen talloze gevallen van "rijker dialect" verspreid. Een bloemlezing daarvan hebben we in een apart onderdeelje bijeengebracht.

Het spreekt vanzelf dat Diepenbeekse scheldwoorden met kop en schouder uitsteken boven scheldwoorden in het Algemeen Nederlands. Daarom krijgen ook zij ook een afzonderlijke behandeling. Dat doen we ook met persoonsnamen in een Diepenbeekse formulering, namen van planten, vogelnamen, pandoeringwoorden, scheldwoorden, uitdrukkingen waarin een eigenaam voorkomt, vergelijkingen, volkse rijmpjes, termen rond het kaartspel, ...

Etymologie

Hoezeer wij de soms verbluffende etymologische verklaringen van het Hasselts dialect bewonderen in de **Dieksjenèèr van 't (H)essels - Nederlands-Hasselts woordenboek** van drs. Xavier Staelens, toch hebben wij er ons niet aan gewaagd voor het Diepenbeeks.

De gekozen richting

Sommige idiotica, dialectwoordenboeken of -woordenlijsten geven eerst het Algemeen Nederlands woord en daarachter het dialectwoord. Wij hebben het tegenovergestelde gedaan: wij geven het dialectwoord voorop en daarna het Algemeen Nederlands woord.

Van de andere kant zijn wij ons ervan bewust dat inwijkelingen in ons dorp, of onderzoekers inzake Limburgse dialecten, zich zullen afvragen hoe dit of dat Algemeen Nederlands woord "vertaald" wordt of klinkt in het Diepenbeeks. Daarom volgt op de lijst "Diepenbeeks - Algemeen Nederlands", die de hoofdmoot van het boek uitmaakt, een kortere alfabetische lijst "Algemeen Nederlands - Diepenbeeks", waarin de voornaamste woorden uit het Algemeen Nederlands zijn samengebracht. In de eerste lijst vindt men alle gegevens over het woord in kwestie.

En de on-verheven woorden?

Wanneer de koning een officiële toespraak houdt, gebruikt hij een bepaald taalregister. Achter koninklijke pot en pint zal zijn taal allicht minder verheven klinken. Achter Diepenbeekse pot en pint - waar het dialect welig tiert - daalt het taalregister soms nog een paar treden. Wij weten dat bepaalde woorden, uitdrukkingen of vergelijkingen zich enkel thuis voelen in een taalregister plat-op-de-vloer, of zelfs eronder, zodat ze volgens bepaalde opvattingen het daglicht niet mogen zien.

Na aarzelen en zorgzaam afwegen hebben wij besloten die dingen toch aan de oppervlakte te halen en ze een plaats te geven in ons boek. Wanneer je uit een taal, en dus ook uit een dialect, alle platvloerse, on-verheven en ruwe woorden weert, pleeg je verraad en berooft je die taal van soms heel sappige en beeldrijke vondsten.

Overigens: wat vroeger gekwalificeerd werd als "met (streng) voorbehoud", horen we tegenwoordig in de tienertaal.

Dit moge gelden als verontschuldiging voor hier en daar een - om het zacht uit te drukken - minder verheven woord.

Momentopname

Hét Diepenbeeks bestaat eigenlijk niet; het is wel een oude, maar geen vastgeroeste machine. De wielen draaien nog gesmeerd; het Diepenbeeks beweegt nog steeds. Het verandert dag na dag, jaar na jaar, en zeker generatie na generatie. Zulk bewegend taalproces kan niet volledig in stilstaande boekenwoorden gevangen worden. Het laat zich niet aan de ketting leggen. Tot onze troost hebben wij overwogen dat ook een kind voortdurend verandert en dat we het toch nu en dan op foto of (video)film inblikken.

Onze ouders hadden andere woorden dan wij; zo zal ook de generatie die na ons komt, andere woorden hebben dan wij.

Een paar voorbeelden.

> Tegen een dakgoot zeggen de oudere mensen "*koin'l*"; tegenwoordig kent men dat woord niet meer en zegt men "*gooët*" (goot).

> Het doek over een korf waarmee men naar de markt trok, heette vroeger een "*gewês*", nu gewoon "*dók*" (doek).

> Een oud vrouwtje dat niet meer stevig te been is en zich sukkelachtig voortbeweegt, noemde men vroeger "*daoverwêtig*", nu "*suggelêchtig*" (sukkelachtig).

> Een gierigaard was voor onze voorouders een "*hapsjêr*"; wij zijn dat woord kwijt, en hebben het vervangen door "*pensbies*".

> Hetzelfde geldt voor "stuipen" die thans in het Diepenbeeks "*stæpen*" heten, maar vroeger "*konvülsjes*" en nóg vroeger "*pazzema*".

Het is hier niet de plaats om te onderzoeken waarom sommige woorden verdwijnen en andere verschijnen. Wij hebben geprobeerd een foto te maken van het Diepenbeeks zoals het er rond het jaar tweeduizend uitziet. Het is weliswaar een eeuwenoude dame, maar die dame heeft pientere oogjes: er zit nog vinnig leven in.

Doelgroep-met-de-glimlach

Dit boek richt zich in de eerste plaats tot mensen die in Diepenbeek wonen, en die het Diepenbeeks machtig zijn; vervolgens richt het zich ook tot mensen die hun geluk buiten ons dorp gingen beproeven en die hun dialect met zich mee hebben genomen; en het zal geconsulteerd worden door lieden die zich uitdrukkelijk bezig houden met de studie van Limburgse dialecten.

Wij willen ook mensen bereiken die niet iedere dag met een boek op schoot zitten, maar die er soms wel in bladeren. En terwijl ze in dit boek bladeren, zullen zij er zich nu en dan op betrappen dat hun mond de plooi van een glimlach aanneemt. Dat is dan een glimlach van herkenning: "Ach-ja, dat woord was ik vergeten, die uitdrukking heb ik ooit nog gehoord, die vergelijking had ik wel nog nooit gehoord, maar ze is grappig en sappig en tekenend, ze mag niet verdwijnen..."

Dit boek zal bijna uitsluitend gelezen en begrepen kunnen worden door mensen die het Diepenbeeks onder de knie hebben. Dat geldt overigens voor alle dialecten.

Verlettering en "*leësplenkske*"

Ieder systeem om klanken in tekens of letters vast te leggen, is gebrekkig. Er zijn twintig manieren om de a-klank uit te spreken: "bal - bang - balen - ..." met de soms erbij horende sleep- of stoottoon. Telkens hetzelfde letterteken. Denk aan een gemeente-naam als "Kemzeke". Driemaal het letterteken "e", drie verschillende klanken...

Dat doet zich met nog een grotere verscheidenheid ook in het Diepenbeeks voor. Om dat enigermate op te vangen, hebben we een "*leësplenkske*" gemaakt.

Ons "*leësplenske*" wil door heldere tekeningen aanduiden hoe het Diepenbeeks de letter uitspreekt die - met of zonder accent - erbij hoort. Het kan niets anders zijn dan een benadering van de precieze klank van een woord of woorddeel. Alleen een geboren Diepenbekaar kan haarfijn de tekening met het bepaalde letterteken verklanken (1 pjaad < > 2 pjaad).

Je kan het "*leësplenske*" uitklappen, zodat je het tijdens de lezing voortdurend onder ogen hebt. Op den duur went het wel. Ons "*leësplenske*" volgt voor bijna honderd procent de spelling, de verlettering, die door de Limburgse dialectvereniging "Veldeke" wordt aangehouden. Op een paar plaatsen moesten we ervan afwijken. Het Diepenbeeks is nu eenmaal "eigenwoordig en eigenzinnig"; men zou eraan toe kunnen voegen: ook "eigenletterig" en "eigenklankig"...

Bescheidenheid

Hoewel de Diepenbekenaren en het Diepenbeeks uitmunten door aanjagerijen, wilden wij het toch liever bescheiden houden. Ons boek is niets anders dan een eerste aftastend probeersel om ons dialect enigszins te doen voortbestaan door het een gedrukt woordbestaan te geven.

Al is het maar een poging daartoe, toch zullen we niet rouwig zijn als de Wetenschap (met hoofdletter) enig nut zal halen uit onze publicatie. Maar ze zal vergeefs zoeken naar een lijst met geraadpleegde werken; gewoon omdat, bij ons weten, over het Diepenbeeks dialect nooit een artikel of boek gepubliceerd werd. In de hoofdzakelijk historisch georiënteerde monografie van Paul Pipers, **Diepenbeek**, een boek van 160 pagina's dat in december 1936 verscheen bij Drukkerij "De Vlijt" te Antwerpen, en dat we in onze jeugd hebben stukgelezen, komt geen enkel dialectwoord voor; de auteur had blijkbaar geen belangstelling voor de taal van zijn dorpsgenoten aan wie hij zijn boek heeft opgedragen.

Op pp. 155-156 van Pipers' boek staat de tekst van het lied **Mijn Diepenbeek**, geschreven door oud-onderwijzer Albert Van de Poel. Niet zonder enig genoegen zien we, dat die tekst duidelijke trekjes vertoont van wat wij aanjagerijen noemen:

"Nooit plek geleek
Op aarde aan Diepenbeek.
(...)
Daar heb ik eerst de zon begroet
En nergens klinkt de klok zóó zoet!

(...)
Zeg mij waar men nog akkers vindt
Zóó weeldrig en zóó schoon,
De boomgaard dichter loover biedt
En fruit met rooder koon;
Waar hoornvee graast op malscher wei,
En 't bietje aast op geur'ger hei?
(...)
Ja, als voor 's hemels poort w'eens staan
Plaatst ons Sint-Pieter vast vooraan."

We hopen dat "zoo meenge plek op aard" ons deze hemelse aanjagerij niet zal misgunnen.

Groepswerk te velde

Wij hebben geprobeerd zoveel mogelijk eigen Diepenbeekse woorden (een goede vierduizend), uitdrukkingen, vergelijkingen, voorbeelden bijeen te brengen. Wat dit laatste woord betreft, denken wij aan een woord van Isidoor Teirlinck in de **Narede** van zijn hoog geprezen **Zuid-Oosvlaandersch Idioticon**: "Een woordenboek zonder voorbeelden is een geraamte zonder levend vleesch".

Het spreekt vanzelf dat wij niet volledig konden zijn. Voortdurend stopten mensen ons een bierviltje of een papiertje in de hand waarop ze een paar woorden hadden gekribbeld. Doorgaans kregen we dan te horen: "Hebt ge dit woord al?" Lang eer het boek er was, bestond het al in de gedachte van veel Diepenbekenaren.

Daarmee is meteen gezegd dat half Diepenbeek lange tijd in blijde verwachting is geweest! Wij hebben een jaar of vijf hard, maar met veel geestdrift, - doorgaans met de glimlach - aan dit boek gewerkt. Ontelbare vergaderingen. Ontelbare gesprekken met ontelbare mensen. We hebben enkele zoek-avonden georganiseerd waar een paar honderd vrijwilligers rond tafels bijeenkwamen om bepaalde woorden van het Diepenbeeks op te tekenen: de taal van de slager, de bakker, de hoefsmid, de herbergier, en van veel andere beroepen, niet het minst van de landbouwers. We hebben ons oor te luisteren gelegd op straat, in herbergen en winkels, op feesten, bruiloften, kermissen...

Op zeker ogenblik hebben we dan besloten om die rijke rijpe oogst in schoven te binden, en er een boek van te maken, met ontelbare uren nauwkeurige tekstbewerking. Maar we weten, dat één week na de publicatie

lezeressen en lezers ons weer met bierviltjes zullen bestoken. Misschien zal dit boek vroeg of laat opnieuw, en vervolledigd, uitgegeven moeten worden. We zullen zien.

Nog maar amper was het hierboven genoemde standaardwerk van Xavier Staelens gepubliceerd, of hij kondigde in de pers (1 december 1982) al aan, dat de bezitters van zijn woordenboek bij hem gratis een correctielijst en bijvoegsel konden krijgen. Wij overwogen later wel of wij ook iets in die trant zullen doen.

Isidoor Teirlinck schrijft als slot in de **Narede**: "En om deze narede te sluiten - eene bede. Hier of daar, b. v. in 't verbeelden der uitspraak, zal men misschien op een inconsequentie stuiten. En eenige drukfouten zullen me voorzeker ontsnapt zijn. (...) De goedgunstige lezer en gebruiker van mijn Idioticon zal me ongetwijfeld absolutie schenken."

De auteurs

Zoals blijkt, is dit boek de vrucht van jarenlange samenwerking van een groep enthousiastelingen die eindelijk van de tweede droom, die van Hari Vandebroek zaliger, een ingebonden werkelijkheid hebben gemaakt. Onder bepaalde onderdelen van het boek zou één of zouden een paar namen kunnen staan. Maar geen enkel onderdeel hoort uitsluitend toe aan die naam of aan die namen. Iedere medewerker heeft tenminste zijn zeg gehad over de bijdrage van een of meer anderen. Daarom nemen de ondergetekenden samen de verantwoordelijkheid voor het geheel en voor ieder onderdeel.

Als we dan toch namen moeten noemen, moge het volgende volstaan.

De Heemkundige Kring Diepenbeek heeft Armand Mesotten aangeduid als de projectleider van de werkgroep 'Diepenbeeks woordenboek', zoals de werktitel oorspronkelijk luidde. Van het allereerste begin heeft hij het voortouw genomen. Hij was de drijvende, soms zweperige kracht achter het project. Samen met Jef Castermans, Paul Claes, en Paul Maris vormde hij een klavertje vier dat honderden uren samen heeft gezocht, opgetekend, verbeterd, geluisterd, geglimlacht.

Naast het actief helpen mee opbouwen aan het woordenboek, stond Paul Maris ook in voor het onvervangbare en belangrijke tekenwerk. Met meer dan 230 tekeningen zorgde hij voor de nodige verluchting.

Armand verkneukelde zich in de kleurrijke aanjagerijen en scheldwoorden en termen rond het kaartspel. Samen met Jef sprokkelde hij uitdrukkingen bij elkaar over 'de dingen des levens: van vrijage tot geboorte'.

Paul Claes verzamelde een reeks volkse rijmpjes, leuke varianten van 'een rammeling', de verdiepenbeekste namen van personen, huizen, boerderijen en termen rond sterven en begraven.

Jef Castermans heeft zich gebogen over de aanzet tot een beknopte Diepenbeekse spraakkunst; hij is ook gaan luisteren naar de eigen Diepenbeekse verklanking van aardrijkskundige benamingen binnen en buiten het dorp, hij verzamelde uitdrukkingen waarin een persoonsnaam voorkomt, en schreef het eerste Diepenbeeks leeslesje.

De genoemde vier hebben, samen met Bart Mesotten, een reeks bijzondere Diepenbeekse zinnen opgetekend; het zijn de versteende lintwormwoorden. Zij plukten ook de sappigste uitdrukkingen, gezegden en de meest typische woorden uit de dialectboom.

Om dit alles boek- en druk-technisch hanteerbaar te maken, heeft Mark Vandebroek (die, als oudste zoon van Hari, hiermee met graagte een bijzondere piëteitsplicht vervulde) zichzelf en zijn computer zonder beperking ingezet. Hij schiep orde in de wirwar van aantekeningen, grafiekjes, tekeningen en zorgde vooral voor het foutloos neerschrijven van onze Diepenbeekse taal.

Danken

Wij danken Jos en Michel Pieters omdat zij zich, samen met Jef Castermans, met kunde en toewijding over het muzikale gedeelte ontfermden; Georges Habex stelde zijn deskundigheid ter beschikking in verband met de Diepenbeekse namen van planten en vogels; René Lambrechts en Ivo Claesen hebben in het allereerste begin ook taalsteentjes aangedragen.

Tot slot nog vier namen.

We zijn dank verschuldigd aan drs. Xavier Staelens. Hij heeft ons in het begin van onze onderneming goede raad gegeven, en ook de toestemming om zijn, hierboven al genoemde, **Dieksjenèèr van 't (H)essels...** als leidraad te nemen. Wat we in grote lijnen maar niet slaafs hebben gedaan.

Voorts danken wij prof. dr. José Cajot die doceert aan de Vlaamse Economische Hogeschool te Brussel. Hij heeft ons begeleid met de verklanking van het Diepenbeeks. Vervolgens danken wij de heer burgemeester, Etienne Steegmans, voor zijn officiële en lovende woorden in naam van onze in vele opzichten benijdenswaardige gemeente.

Van deze drie zal niemand het ons kwalijk nemen dat wij in het bijzonder onze dorpsgenoot en letterkundige Bart Mesotten danken. Hij gaf ons zijn al oude Diepenbeeks spookverhaal *Het spoek* dat hij meer dan een halve eeuw geleden had geschreven. Om het opzoeken van Algemeen Nederlands naar Diepenbeeks mogelijk te maken, stond hij in voor de alfabetische lijst Algemeen Nederlands - Diepenbeeks. Hij schreef ook de stukjes van taalkundige aard en hielp ons met raad en daad. Bovenal heeft hij spontaan menig onderdeel van dit boek persklaar gemaakt, de eindredactie ervan voor zijn rekening genomen, en de taalpluisjes weggeblazen die het geheel niet mochten ontsieren.

De derde droom

Nu wij de laatste volzin schrijven van deze verantwoording, zitten wij te glimlachen. Op dit schrijf-ogenblik verplaatsen wij ons in gedachte naar het lees-ogenblik: naar de lezeres of de lezer die glimlachend in dit glimlach-verwekkend boek aan het bladeren of aan het lezen is. Een mooiere beloning dan hun glimlach kunnen boekmakers zich niet dromen. Op dat lees-ogenblik gaat een derde droom, ónze droom, in vervulling.

De samenstellers:

Jef Castermans, Paul Claes, Paul Maris, Armand Mesotten, Mark Vandebroek.

Ingelijste dank

Om het materiaal voor dit boek te verzamelen, hebben wij de hulp gekregen van ontelbare dorpsgenoten. We denken niet alleen aan onze zegslieden die ons tijdens het veldwerk met raad en daad al die jaren bijstonden, maar ook aan de meer dan honderd dorpsgenoten, afgevaardigden van alle beroepen, die op onze dialectavond in het Cultuurhuis spontaan hun medewerking verleenden. Het zou een hachelijke onderneming zijn alle namen hier te noemen. Voor geen geld ter wereld zouden we één naam willen vergeten.

Daarom zullen wij maar één naam noemen. Hij mag als symbool gelden voor al de andere namen. Wij bedoelen Zjang Auwerx zaliger die op 75-jarige leeftijd in 1994 is gestorven. Hij liet honderden vellen papier na waaraan hij als wijze boer, zijn wijsgerige beschouwingen had toevertrouwd in het Diepenbeeks dialect.

Als hij een dag op het veld of in zijn stallen had gewerkt, schreef hij rustig neer wat hij die dag had beleefd. Zo vertelt hij over de "*moierknèèn deë gèt jüngl'n*", over de "*eer dèi 'ch onnere hinn'n geropt hōb vörre mêrt op te gòn*", over "*de jèicht dei 'ch in m'n kneuk vül*", ... of het zijn doodgewone mijmeringen over de tijd van toen.

Als een eerbetoon aan Zjang Auwerx en meteen als dank voor alle dorpsgenoten die ons voor dit boek taalmateriaal hebben bezorgd, volgt hier een gedicht van Zjang Auwerx; het telt twaalf verzen met evenzoveel vraagtekens, waarop het éne antwoord luidt:

De boer

*Weë is dooë d'aner euveral veur gegòn?
Weë hèt de weëreld van z'n wielernis ontdön?
Weë ontgon stravail, moeraas, bos en hèi?
Weë touverde da um tot vrùchtbaar laand en wèi?
Weë ontdù de grond va stèin, djoon en kræ'n?
Weë wórr'nt deë dooë sjoen vrùcht'n op dù græ'n?
Weë wond dooë grên, ketoan, vlaas en sloer?
Weë wór da anes, mient zjeë as de boer?
Weë wèrrekt nog zo hel in hits, kaa, stōb en stank?
Weë zörregt vör d'aner hun kleer, broed, vlies en drank?
Weë hèt weëreldwæd meer dins beweez'n an alle mins'n?
Weë kreeg meer stank as dank vör al z'n verdinst'n?*

Leësplenkske

Een leesplankje (soms ook "letterplank" genoemd) diende vroeger om kinderen te helpen bij hun eerste lees-oefeningen. De eerste versie van het leesplankje verscheen in Nederland in 1898. Het was bedacht door M. B. Hoogeveen, destijds schoolhoofd in Deventer.

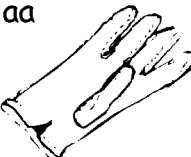

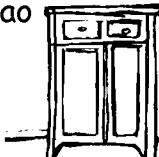

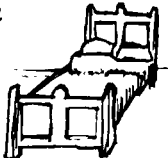

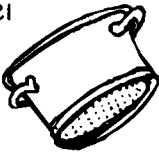
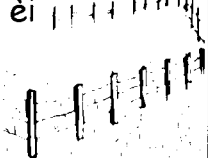
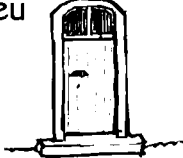

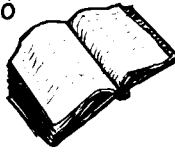

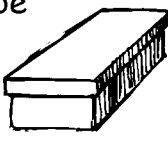

Het was een plankje met rijen verschillende afbeeldingen. Denk aan "aap", "noot", "jan"..." Daaronder waren richels aangebracht waarin de leergierige of leerplichtige met losse letters de benaming moest vormen van de afbeelding erboven. Het was een hulpmiddel bij het lees-onderwijs, vooral bij de globaalmethode.

We kunnen ook denken aan de vroegere volkszangers. Aan de uitgang van een kerk of elders stonden zij te zingen over meestal gruwelijke dingen. Om zich beter verstaanbaar te maken, gebruikten zij een spreekhoorn die hun stem verder deed dragen. En om nog duidelijker te maken waarover hun tekst handelde, duiden zij met een stok verschillende afbeeldingen aan die op een plank of een bord waren aangebracht. Denk ook aan het gezelschapslied "De snijdersbank".

Ook het Duits heeft het woord "Leesplank"; het Frans "planche de lecture". Maar het Engels heeft enkel het ruimere "primer" waarin we het Latijnse "primus" (de eerste) horen, met name: een eenvoudig boekje om de kinderen de eerste vaardigheden in het lezen bij te brengen.

De fonetische dialectkunde verkeert nog in een periode van wording, hoewel langs verschillende kanten pogingen worden ondernomen om te komen tot een zo groot mogelijke eenvormigheid bij de verlettering. Maar zelfs de beste en de meest geraffineerde schrifttekens kunnen enkel verklankt worden door mensen die een bepaald dialect met de moedermelk hebben ingezogen. Voor de anderen blijft het bij benaderen, ongeveer zoals een blinde die het over kleuren heeft.

Diepenbeeks "leësplenkske"

aa haas	a zjat	ao sjaop	ê stêr	e bek
é vénger	è bèd	ee geet	eë beër	èè pèèp
ei zei	èi wèi	eu deur	i vinster	ie twie
ie kiel	o dop	ó bók	ò flòsj	ö bökkem
oa hoas	œ tœskaot	oe does	oe sjoen	oi koi
oo boom	ooë pooël	o(w) mow	ou mouw	ou oug
ui uil	ù mùs	u tutter	ü vüt	uu vuur

Eerste deel

OVER HET DIEPENBEEKS

We hebben het boek in twee grote delen verdeeld. Het eerste grote deel gaat over het Diepenbeeks. Daarin zetten we eerst alfabetisch een kleine vierduizend Diepenbeekse woorden in het gelid, met hun betekenis in het Algemeen Nederlands erbij. Die lijst noemen we AOP jont AAP, in 't sjoen Vlams. Nadien doen we nagenoeg hetzelfde voor een uitgebreide bloemlezing van ongeveer tweeduizend Algemeen Nederlandse woorden met hun 'vertaling' in het Diepenbeeks erbij. Die lijst heet: AAP wordt AOP, in het Diepenbeeks.

Vervolgens zullen we het in dit eerste deel hebben over het Diepenbeeks als dialect. Daarin geven we enkele beschouwingen over de dialecten in het algemeen. Zoals iedere taal, beschikt ook een dialect over een ingewikkelde structuur met eigen wetmatigheden. Dat onderzoeken we in de bouwstenen voor een spraakkunst van het Diepenbeeks.

A. Woorden in het gelid

1. In deze woordenlijsten zoekt men vergeefs naar volledigheid. Ze willen niet in de plaats komen van een echt woordenboek. Hier vindt men slechts een uitgebreide bloemlezing van woorden waarvan we dachten dat we ze even het licht mochten plaatsen.
2. Woorden die in het Diepenbeeks identiek zijn met woorden in het Algemeen Nederlands en die we ook op dezelfde manier uitspreken, hebben we niet opgenomen. Zo zoekt men vergeefs naar woorden als "april", "bloed", "cadans", "zomer"..., tenzij dat soort woorden een plaats heeft in een typisch Diepenbeekse uitdrukking, zoals bij *center* (bewustzijn): *Heë voel va zènne center* (hij is flauw gevallen).
3. Bij woorden die we wél behandelen, vernoemen we enkel de betekenissen die typisch zijn voor het Diepenbeeks. Zo heeft het woord "trekken" in het Algemeen Nederlands een hele reeks betekenissen; wij hebben bij *trèkke* er slechts twee van overgenomen.
4. Voor synoniemen die te maken hebben met "slaag", "slaag krijgen" of "slaag geven" vind je een lijst verderop in het boek, die speciaal handelt over de talrijke Diepenbeeks pandoeringwoorden. Dat geldt ook voor kaarttermen en scheldwoorden, en vooral voor de namen van planten en vogels. Deze laatste staan allemaal netjes gegroepeerd onder de kopjes: "Planten in Diepenbeek(s)" en "Vogels in Diepenbeek(s)".
5. Wat de uitspraak betreft, hebben we hier, zoals ook elders in het boek, geen rekening willen houden met het onderscheid tussen sleeptoon en stoottoon. We gaan ervan uit, dat de context voldoende inzicht biedt, en dat men, bij wijze van voorbeeld, door aanwending van de sleep- of stoottoon zelf het verschil onderkent tussen enerzijds het Diepenbeeks zelfstandig naamwoord *graof* met stoottoon "graf" (begraafplaats) en met sleeptoon "graaf" (edelman).
6. Het liggend streepje (-) vervangt het trefwoord. Bij "mond" betekent "een grote - opzetten": "een grote mond opzetten".
7. Het gebruik van hoofdletter en punt vraagt een kleine toelichting. De voorbeelden en uitdrukkingen die te lezen zijn bij sommige woorden, beginnen

met een hoofdletter en eindigen met een punt als het gaat over een volzin. Voorbeeld: bij het Diepenbeekse woord *maach* staat als eerste betekenis "kracht", synoniem "fors". De voorbeeldzin luidt: "*Iech höb gèin maach ni mè in m'n errem.*" (Ik heb geen kracht meer in mijn armen.). De tweede betekenis van *maach* is "overvloed". Het voorbeeld, "*geld bè de maach*" (geld in overvloed), is geen volzin, en krijgt geen hoofdletter en geen punt... Het is wat wennen. Deze behandeling wordt in de mate van het mogelijke ook aangehouden in de andere delen van het boek.

AOP jont AAP, in 't sjoen Vlams

1. In dit eerste deel van de woordenlijsten hebben we gekozen voor de volgorde: Diepenbeeks - Algemeen Nederlands. Dat krijgt zijn uitdrukking in: "*AOP jont AAP, in 't sjoen Vlams*".

2. Sommige woorden zijn met verschillende schrijfwijze of uitspraak nog levend aanwezig in het huidige Diepenbeeks. Dat verschil komt tot uiting in de verschillende delen van het dorp, ofwel naargelang van de leeftijd van de inwoners. Die twee vormen krijgen hun plaats. De tweede volgt na een komma. Voorbeeld: voor "achter" zegt men thans in Diepenbeek *aachter*. Maar ook de vorm *ater* bestaat. Dat duiden we aan als volgt: "*aachter, ater*" met daaronder het woord in het Algemeen Nederlands: "achter".

3. Afkortingen

- "syn." staat voor "synoniem(en)". Bij het woord *achtereen* staat "syn.", met daarachter de synoniemen in alfabetische volgorde: *bedien'n, bots, drek, sebiet* en *sêves*.

- Bij planten- en vogelnamen worden wel telkens alle synoniemen herhaald.

- "syn. zie" betekent: voor synoniemen kan de lezer terecht bij het aangegeven woord; dat zal over het algemeen het woord zijn dat het eerst voorkomt in de alfabetische orde. Zo verwijst "syn. zie" bij *bedien'n* naar *achtereen*.

- "s.s." staat voor "samenstellingen".